

تقریرات درس خارج فقه

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرسّی طباطبایی یزدی (دامت برکاته)

سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

جلسه‌ی نودم؛ سه‌شنبه ۱۳۹۲/۲/۱۷

۳. وجه جمع سید خوئی رحمته الله علیه (عموم و خصوص مطلق)

روایت کابلی و عمر بن یزید که بیان می‌فرماید پرداخت طسق لازم است شامل شیعه و سنی هر دو می‌شود و اختصاص به شیعه ندارد. اما روایت مسمع بن عبدالملک که می‌فرماید تحلیل شده، این تحلیل اختصاص به شیعیان دارد، بنابراین نسبت دو روایت کابلی و عمر بن یزید به روایت مسمع بن عبدالملک عموم و خصوص مطلق است و نتیجه این می‌شود که بر شیعیان پرداخت طسق قبل از ظهور حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف لازم نیست و بر غیر شیعیان لازم است.^۱

توضیح مطلب

در روایت کابلی می‌فرماید: «فَمَنْ أَحْيَا أَرْضًا مِنْ الْمُسْلِمِينَ فَلْيَعْمُرْهَا وَ لْيُؤَدِّ خَرَجَهَا إِلَى الْإِمَامِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي» یعنی هر مسلمانی - اعم از شیعه و سنی - زمینی را آباد کرد باید خراجش را بپردازد، تا آن‌جا که می‌فرماید: «حَتَّى يَظْهَرَ الْقَائِمُ عليه السلام مِنْ أَهْلِ بَيْتِي بِالسَّيْفِ فَيُخَوِّبُهَا وَيَمْنَعُهَا وَيُخْرِجُهُمْ مِنْهَا كَمَا حَوَّاهَا رَسُولُ

۱. محاضرات فی الفقه الجعفری، ج ۳، ص ۱۱:

فالصحيح تقيد اطلاقها بما اذا كان المحيي من الشيعة فهو في حل من الخراج لتحليلهم عليهم السلام و اما غيرهم فتصرفه فيها محرّم، لعدم تأديته للخراج كما دلّت عليه رواية مسمع بن عبدالملک. و بهذا الوجه يجمع بين الاخبار. و بالجمله: ظاهر صحیحة الكابلی و مصححه عمر بن یزید و جواب أداء الخراج علی من أحيا أرضاً مبيته. و يعارضه مضافاً إلى تسالم الاصحاب علی عدم وجوب الخراج علی الشيعة ما ورد فی رواية مسمع بن عبدالملک من أن (كل ما كان فی ابدی شیعتنا من الارض فهم فيه محللون ... الحديث) فلا بد من حمل الصحیحة و المصححة علی غیر الشيعة.

اللَّهِ وَ مَنْعَهَا إِلَّا مَا كَانَ فِي أَيْدِي شِيَعَتِنَا فَإِنَّهُ يُقَاطِعُهُمْ عَلَى مَا فِي أَيْدِيهِمْ وَ يَتْرَكُ الْأَرْضَ فِي أَيْدِيهِمْ؛ یعنی وقتی حضرت قائم ظهور کردند غیر شیعه را از ارض اخراج می کنند، اما زمین هایی که در دست شیعه است، در دستشان باقی می گذارند ولی با آن ها مقاطعه کرده خراج اخذ می کنند.

در روایت عمر بن یزید نیز می فرماید: «مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَهِيَ لَهُ وَ عَلَيْهِ طَسَقُهَا يُؤَدِّيهِ إِلَى الْإِمَامِ فِي حَالِ الْهُدْنَةِ» یعنی هر مؤمنی زمینی را احیاء کرد، زمین مال اوست و باید در حال هدنه طسق بپردازد. مؤمن در نظر مستدل یعنی هر کسی که ایمان به نبوت پیامبر ﷺ آورده و با مسلم به یک معناست. در حاشیه ی تقریرات آمده است: این که در بعضی جاها مؤمن را به کسی که به اهل بیت ﷺ ایمان داشته و ولایت دارد معنی می کنیم، این یک اصطلاح حدیث و جدید بین علماء است، ولی در روایات به همان معنای مسلم است.

بنابراین این دو روایت اطلاق دارد و شامل شیعه و سنی هر دو می شود و نسبتشان به روایت مسمع بن عبدالملک که تحلیل طسق را بیان می فرماید و اختصاص به شیعه دارد، عموم و خصوص مطلق است.

نقد وجه سوم

گرچه ما قبول داریم گاهی در روایات که مؤمن اطلاق می شود به معنای مسلم است؛ نه خصوص کسی که ایمان به ائمه ی اطهار ﷺ دارد، کما این که بعض وقت ها مسلم که استعمال می شود به معنای مؤمن می باشد و بلکه مراتب عالی ایمان را بیان می کند چون «الاسلام هو التسليم»^۱ ولی به حسب عادی مؤمن در کلام ائمه ﷺ که اطلاق می شود، مقصود کسی است که علاوه بر اسلام، ایمان بالمعنی الخاص یعنی ایمان به ولایت امیرالمؤمنین ﷺ و اولاد معصومینش ﷺ دارد. پس این تنها یک اصطلاح بین علماء نیست، بلکه متخذ از نفس روایات است.

از آن جا که این مسأله مسأله ی مهمی است و غیر از ایشان نیز کسانی این مطلب را فرموده اند و در جاهای دیگر نیز کاربرد دارد - از جمله در مسأله ی جواز و عدم جواز غیبت مخالف، که بعضی با تمسک به

۱. وسائل الشیعه، ج ۱۵، کتاب الجهاد، أبواب جهاد النفس و ما یناسبه، باب ۴، ح ۵، ص ۱۸۳ و الکافی، ج ۲، ص ۴۶.

و [مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ] عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا رَفَعَهُ قَالَ: قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ﷺ: لَا نَسْبُ إِلَّا لِلْإِسْلَامِ نَسْبَةً لَمْ يَنْسِبْهُ أَحَدٌ قَبْلِي وَ لَا يَنْسِبُهُ أَحَدٌ بَعْدِي إِلَّا بِمِثْلِ ذَلِكَ إِنَّ الْإِسْلَامَ هُوَ التَّسْلِيمُ وَ التَّسْلِيمُ هُوَ الْبَقِيَّةُ وَ الْبَقِيَّةُ هُوَ التَّصَدِيقُ وَ التَّصَدِيقُ هُوَ الْإِقْرَارُ وَ الْإِقْرَارُ هُوَ الْعَمَلُ وَ الْعَمَلُ هُوَ الْأَدَاءُ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَمْ يَأْخُذْ دِينَهُ عَنْ رَأْيِهِ وَ لَكِنْ آتَاهُ مِنْ رَبِّهِ فَأَخَذَ بِهِ الْحَدِيثَ.

آیهی شریفه‌ی «وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا»^۱ و روایت «الْمُؤْمِنَ أَخُ الْمُؤْمِنِ»^۲ گفته‌اند غیبت مخالف جایز نیست^۳ - این مسأله را پیگیری می‌کنیم و شواهد متعددی از روایات ذکر می‌کنیم که مراد از مؤمن، مؤمن بالمعنی الخاص است که اعتقاد به ولایت ائمه‌ی معصومین علیهم‌السلام دارد.

روایات دال بر این که مراد از مؤمن، مؤمن به ولایت است

- روایت ابان بن تغلب:

تفسیر فرات بن ابراهیم عن الحسن بن العباس البجليّ مَعْنَعًا عَنْ ابَانِ بْنِ تَغْلِبِ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام: «وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا» وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» فَمَنْ تَمَسَّكَ بِهِ كَانَ مُؤْمِنًا وَمَنْ تَرَكَهُ خَرَجَ مِنَ الْإِيمَانِ.^۴

۱. سوره‌ی حجرات، آیه‌ی ۱۲:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ.

۲. تحف العقول، ص ۲۹۶:

وَقَالَ عليه السلام: إِنَّ الْمُؤْمِنَ أَخُ الْمُؤْمِنِ لَا يَشْتُمُهُ وَلَا يَحْرِمُهُ وَلَا يُسِيءُ بِهِ الظَّنَّ.

۳. ما در همان بحث غیبت بیان کردیم مراد از مؤمن، مؤمن بالمعنی الخاص است. علاوه آن که ادله‌ی دیگری نیز دلالت دارد غیبت مخالف جایز است. ر.ک: بررسی گسترده‌ی فقهی غیبت، ص ۹۳.

۴. التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسكري عليه السلام، ص ۵۸۶:

قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عليه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله يَا عِبَادَ اللَّهِ اتَّقُوا الْمُحْرَمَاتِ كُلَّهَا وَ اعْلَمُوا أَنَّ غَيْبَتَكُمْ لِأَخِيكُمُ الْمُؤْمِنِ مِنْ شِيعَةِ آلِ مُحَمَّدٍ أَغْطُمُ فِي التَّحْرِيمِ مِنَ الْمَيْتَةِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ وَ عَلَا: «وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ» وَ إِنَّ الدَّمَ أَخْفُ عَلَيْكُمْ فِي تَحْرِيمِ أَكْلِهِ مِنْ أَنْ يَشِيءَ أَحَدُكُمْ بِأَخِيهِ الْمُؤْمِنِ مِنْ شِيعَةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وآله إِلَى سُلْطَانٍ جَائِرٍ، فَإِنَّهُ حِينْتِدَّ قَدْ أَهْلَكَ نَفْسَهُ وَ أَخَاهُ الْمُؤْمِنَ وَ السُّلْطَانَ الَّذِي وَشَى بِهِ إِلَيْهِ. وَ إِنَّ لَحْمَ الْخِنْزِيرِ أَخْفُ تَحْرِيمًا مِنْ تَعْظِيمِكُمْ مَنْ صَغَرَهُ اللَّهُ، وَ تَسْمِيَتِكُمْ بِأَسْمَائِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ، وَ تَلْقَائِكُمْ بِأَلْقَابِنَا مِنْ سَمَاءِ اللَّهِ بِأَسْمَاءِ الْفَاسِقِينَ، وَ لَقَبَهُ بِالْقَابِ الْفَاجِرِينَ وَ إِنَّ مَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ أَخْفُ تَحْرِيمًا عَلَيْكُمْ مِنْ أَنْ تَعْقِدُوا نِكَاحًا أَوْ صَلَاةَ جَمَاعَةٍ بِأَسْمَاءِ أَعْدَائِنَا الْغَاصِبِينَ لِحُقُوقِنَا إِذَا لَمْ يَكُنْ عَلَيْكُمْ مِنْهُمْ تَقِيَّةٌ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ:

«فَمَنْ اضْطُرَّ إِلَى شَيْءٍ مِنْ هَذِهِ الْمُحْرَمَاتِ غَيْرِ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ» مِنْ اضْطُرَّ اللَّهُوَ إِلَى تَنَاوُلِ شَيْءٍ مِنْ هَذِهِ الْمُحْرَمَاتِ وَ هُوَ مُعْتَقِدٌ لِبَاطِنَةِ اللَّهِ تَعَالَى إِذَا زَالَتِ التَّقِيَّةُ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَ كَذَلِكَ مَنْ اضْطُرَّ إِلَى الْوَقِيعةِ فِي بَعْضِ الْمُؤْمِنِينَ، لِيُدْفَعَ عَنْهُ أَوْ عَنْ نَفْسِهِ بِذَلِكَ الْهَلَاكِ مِنَ الْكَافِرِينَ النَّاصِبِينَ، وَ مَنْ وَشَى بِهِ أَخُوهُ الْمُؤْمِنُ أَوْ وَشَى بِجَمَاعَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ لِيُهْلِكَهُمْ، فَانْتَصَرَ لِنَفْسِهِ وَ وَشَى بِهِ وَحْدَهُ بِمَا يَعْرِفُهُ مِنْ عِيُوبِهِ الَّتِي لَا يَكْذِبُ فِيهَا، وَ مَنْ عَظَّمَ مَهَانًا فِي حُكْمِ اللَّهِ، أَوْ أَوْهَمَ الْإِزْرَاءَ عَلَى عَظِيمٍ فِي دِينِ اللَّهِ لِلتَّقِيَّةِ عَلَيْهِ وَ عَلَى نَفْسِهِ، وَ مَنْ سَمَّاهُ بِأَلْسِنَةِ الشَّرِيفَةِ خَوْفًا عَلَى نَفْسِهِ، وَ مَنْ تَقَبَّلَ أَحْكَامَهُمْ تَقِيَّةً، فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ فِي ذَلِكَ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَسَّعَ لَهُمْ فِي التَّقِيَّةِ.

۴. بحار الأنوار، ج ۳۶، ص ۱۸، تفسیر فرات الكوفی، ص ۹۱.

این روایت از لحاظ سند ناتمام است و بیان می‌کند کسی که ولایت امیر المؤمنین علیه السلام نداشته باشد از ایمان خارج است و مؤمن نیست.

- روایت سفیان بن السمط:

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ السَّمْطِ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنِ الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ مَا الْفَرْقُ بَيْنَهُمَا فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ التَّقِيَا فِي الطَّرِيقِ وَقَدْ أَزَفَ مِنَ الرَّجُلِ الرَّحِيلُ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: كَأَنَّهُ قَدْ أَزَفَ مِنْكَ رَحِيلٌ فَقَالَ: نَعَمْ فَقَالَ: فَالْقِنَى فِي الْبَيْتِ فَلَقِيَهُ فَسَأَلَهُ عَنِ الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ مَا الْفَرْقُ بَيْنَهُمَا؟ فَقَالَ: الْإِسْلَامُ هُوَ الظَّاهِرُ الَّذِي عَلَيْهِ النَّاسُ شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَحِجُّ الْبَيْتِ وَصِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ فَهَذَا الْإِسْلَامُ وَقَالَ: الْإِيمَانُ مَعْرِفَةٌ هَذَا الْأَمْرِ مَعَ هَذَا فَإِنْ أَقْرَبَهَا وَكَمْ يَعْرِفُ هَذَا الْأَمْرَ كَانَ مُسْلِمًا وَكَانَ ضَالًّا^١.

سفیان بن السمط می‌گوید: شخصی از امام صادق علیه السلام درباره‌ی فرق اسلام و ایمان سؤال کرد ... حضرت فرمودند: اسلام همان ظاهری است که مردم - عامه - بر آن هستند؛ یعنی شهادت آن لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، اقامه‌ی نماز، پرداخت زکات، انجام حج، روزه‌ی ماه رمضان. پس این اسلام است و فرمودند: ایمان، معرفت این امر [ولایت] است. با این حال پس اگر اقرار به شهادتین کند و این امر را شناسد مسلم است اما گمراه است [و مؤمن نیست].

در این‌که اسلام غیر از ایمان است، روایات زیادی دال بر آن است، از جمله:

- صحیح‌ه‌ی جمیل بن درّاج:

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ جَمِيلِ بْنِ دَرَّاجٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنِ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ» فَقَالَ لِي: أَلَا تَرَى أَنَّ الْإِيمَانَ غَيْرُ الْإِسْلَامِ^٢.

١. الكافي، ج ٢، كتاب الايمان والكفر، باب ان الاسلام يحقن به الدم، ح ٤، ص ٢٤.

٢. همان، ح ٣.

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعًا
عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبَّابٍ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: سَمِعْتُهُ
يَقُولُ: الْإِيْمَانُ مَا اسْتَقَرَّ فِي الْقَلْبِ وَأَفْضَى بِهِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ صَدَقَهُ الْعَمَلُ بِالطَّاعَةِ
لِلَّهِ وَ التَّسْلِيمِ لِأَمْرِهِ وَ الْإِسْلَامُ مَا ظَهَرَ مِنْ قَوْلٍ أَوْ فِعْلٍ وَ هُوَ الَّذِي عَلَيْهِ جَمَاعَةُ النَّاسِ
مِنْ الْفِرْقِ كُلِّهَا وَ بِهِ حُقِنَتِ الدِّمَاءُ وَ عَلَيْهِ جَرَتِ الْمَوَارِيثُ وَ جَازَ النَّكَاحُ وَ اجْتَمَعُوا عَلَى
الصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ فَخَرَجُوا بِذَلِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَ أَضِيفُوا إِلَى الْإِيْمَانِ وَ
الْإِسْلَامِ لَا يَشْرِكُ الْإِيْمَانُ وَ الْإِيْمَانُ يَشْرِكُ الْإِسْلَامَ وَ هُمَا فِي الْقَوْلِ وَ الْفِعْلِ يَجْتَمِعَانِ
كَمَا صَارَتِ الْكَعْبَةُ فِي الْمَسْجِدِ وَ الْمَسْجِدُ لَيْسَ فِي الْكَعْبَةِ وَ كَذَلِكَ الْإِيْمَانُ يَشْرِكُ
الْإِسْلَامَ وَ الْإِسْلَامُ لَا يَشْرِكُ الْإِيْمَانُ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ «قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ
تُؤْمِنُوا وَ لَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيْمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ» فَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَصْدَقُ
الْقَوْلِ قُلْتُ: فَهَلْ لِلْمُؤْمِنِ فَضْلٌ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي شَيْءٍ مِنَ الْفَضَائِلِ وَ الْأَحْكَامِ وَ الْحُدُودِ
وَ غَيْرِ ذَلِكَ؟ فَقَالَ: لَا هُمَا يَجْرِيَانِ فِي ذَلِكَ مَجْرَى وَاحِدٍ وَ لَكِنْ لِلْمُؤْمِنِ فَضْلٌ عَلَى
الْمُسْلِمِ فِي أَعْمَالِهِمَا وَ مَا يَتَقَرَّبَانِ بِهِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْتُ: أَلَيْسَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ
«مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» وَ زَعَمْتَ أَنَّهُمْ مُجْتَمِعُونَ عَلَى الصَّلَاةِ وَ الزَّكَاةِ وَ
الصَّوْمِ وَ الْحَجِّ مَعَ الْمُؤْمِنِ؟ قَالَ: أَلَيْسَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ «فِيضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا
كَثِيرَةً» فَالْمُؤْمِنُونَ هُمُ الَّذِينَ يُضَاعِفُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُمْ حَسَنَاتِهِمْ لِكُلِّ حَسَنَةٍ سَبْعُونَ
ضِعْفًا فَهَذَا فَضْلُ الْمُؤْمِنِ وَ يَزِيدُهُ اللَّهُ فِي حَسَنَاتِهِ عَلَى قَدْرِ صِحَّةِ إِيْمَانِهِ أَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَ يَفْعَلُ اللَّهُ بِالْمُؤْمِنِينَ مَا يَشَاءُ مِنَ الْخَيْرِ قُلْتُ: أَرَأَيْتَ مَنْ دَخَلَ فِي الْإِسْلَامِ أَلَيْسَ هُوَ
دَاخِلًا فِي الْإِيْمَانِ؟ فَقَالَ: لَا وَ لَكِنَّهُ قَدْ أَضِيفَ إِلَى الْإِيْمَانِ وَ خَرَجَ مِنَ الْكُفْرِ وَ سَأْضَرِبُ
لَكَ مَثَلًا تَعْقِلُ بِهِ فَضْلَ الْإِيْمَانِ عَلَى الْإِسْلَامِ أَرَأَيْتَ لَوْ بَصُرْتَ رَجُلًا فِي الْمَسْجِدِ أَمْ كُنْتَ
تَشْهَدُ أَنَّكَ رَأَيْتَهُ فِي الْكَعْبَةِ؟ قُلْتُ: لَا يَجُوزُ لِي ذَلِكَ قَالَ: فَلَوْ بَصُرْتَ رَجُلًا فِي الْكَعْبَةِ
أَمْ كُنْتَ شَاهِدًا أَنَّهُ قَدْ دَخَلَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: وَ كَيْفَ ذَلِكَ؟ قُلْتُ: إِنَّهُ لَا
يَصِلُ إِلَى دُخُولِ الْكَعْبَةِ حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ فَقَالَ: قَدْ أَصِيبَتْ وَ أَحْسِنْتَ ثُمَّ قَالَ: كَذَلِكَ

الْإِيمَانُ وَالْإِسْلَامُ^۱

حمران بن اعین می گوید: شنیدم امام باقر علیه السلام می فرمود: ایمان چیزی است که در قلب مستقر می شود و بنده را به سوی خداوند عز و جل می کشد و تصدیق می کند ایمان را، عمل به طاعت خداوند و تسلیم در برابر امر خداوند. اسلام چیزی است که ظاهر می شود از قول و فعل مردم، و همان چیزی است که جماعه مردم بر آنند از تمام فرق، و به سبب اسلام ظاهری است که خونها [جانها] محفوظ است و میراث اجراء می شود و ازدواج جایز است و اجتماع می کنند بر نماز و زکاة و روزه و حج. پس با آن از کفر بیرون شدند و اضافه ای به ایمان پیدا کردند. اسلام شریک و ملازم ایمان نیست ولی ایمان شریک و ملازم اسلام است و این دو در گفتار و کردار با هم جمع می شوند، چنان که کعبه در مسجد است، ولی مسجد در کعبه نیست. هم چنین ایمان شریک و ملازم اسلام است، ولی اسلام شریک و ملازم ایمان نیست. خداوند عز و جل فرموده است: «اعراب گفتند ما ایمان آوردیم، بگو ایمان نیاوردید بلکه مسلمان شدیم و هنوز ایمان در دلتان داخل نشده است» پس سخن خداوند عز و جل راست ترین گفتارهاست. گفتم: آیا مؤمن فضلی بر مسلم در چیزی از فضائل و احکام و حدود و غیر آن دارد؟ فرمودند: خیر، آن ها در این باره یکسانند، ولی مؤمن بر مسلم در اعمال و تقریبی که به خداوند عز و جل می جوید برتری دارد. گفتم: مگر این گونه نیست که خداوند عز و جل می فرماید: «هر کسی که حسنه آورد ده برابر دارد» در حالی که شما اعتقاد دارید همه بر نماز، زکاة، روزه و حج با مؤمن اتفاق دارند؟ حضرت فرمودند: مگر این گونه نیست که خداوند عز و جل می فرماید: «فِيضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً» پس مؤمنان هستند که خداوند عز و جل برایشان حسنات را چند برابر می کند، برای هر حسنه ای هفتاد برابر. این فضل مؤمن است و خداوند به اندازه ی درجه ی ایمانش، به حسنات او برابره های بسیاری می افزاید و خداوند هر چه که خیر باشد برای مؤمن انجام می دهد.

عرض کردم: به نظر تان آیا کسی که داخل در اسلام است، داخل در ایمان نیست؟! فرمودند: نه، ولی نسبتی به ایمان پیدا کرده و از کفر خارج شده است و من برای تو مثالی می آورم که فضل ایمان را بر اسلام بفهمی، [و آن این که] اگر کسی را در مسجد الحرام دیده باشی، آیا می توانی شهادت دهی که او را در خانه ی کعبه دیده ای؟ گفتم: این برای من جائز نیست، فرمودند: اگر مردی را در خانه ی کعبه دیده باشی، آیا شهادت می دهی که وارد مسجد الحرام شده؟ گفتم: بله، فرمودند: این چگونه است؟ گفتم: او تا داخل در مسجد نشود، نمی تواند وارد کعبه شود. فرمودند: درست فهمیدی و خوب گفتی، سپس فرمودند: ایمان و اسلام هم این گونه است.

۱. همان، باب أن الایمان یشکر الاسلام و الاسلام لا یشکر الایمان، ح ۵، ص ۲۶.

در این روایت می‌فرماید: اسلام [غیر از ایمان] با این که نماز، زکات، صوم و حج دارد، اما چون ولایت ندارد، فقط از کفر خارج کرده و اضافه‌ای به ایمان پیدا می‌کند و در همین حد محقون ماندن دماء، جری مواریث و جواز نکاح کاربرد دارد و می‌فرماید «الْإِسْلَامُ لَا يُشْرِكُ الْإِيْمَانَ وَ الْإِيْمَانُ يُشْرِكُ الْإِسْلَامَ» اسلام شریک ایمان نیست؛ یعنی کسی میتواند مسلم باشد ولی مؤمن نباشد، ولی ایمان شریک اسلام است؛ یعنی کل مؤمن مسلم؛ اما لیس کل مسلم بمؤمن.

- موثقه‌ی سماعه:

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِيلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ وَالْإِيْمَانِ أَمْهُمَا مُخْتَلِفَانِ؟ فَقَالَ: إِنَّ الْإِيْمَانَ يُشَارِكُ الْإِسْلَامَ وَالْإِسْلَامَ لَا يُشَارِكُ الْإِيْمَانَ فَقُلْتُ: فَصِفْهُمَا لِي فَقَالَ: الْإِسْلَامُ شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ التَّصْدِيقُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله بِهِ حُقِنَتْ الدَّمَاءُ وَ عَلَيْهِ جَرَتِ الْمَنَاجِحُ وَ الْمَوَارِيثُ وَ عَلَى ظَاهِرِهِ جَمَاعَةُ النَّاسِ وَ الْإِيْمَانُ الْهُدَى وَ مَا يُثْبِتُ فِي الْقُلُوبِ مِنْ صِفَةِ الْإِسْلَامِ وَ مَا ظَهَرَ مِنَ الْعَمَلِ بِهِ وَ الْإِيْمَانُ أَرْفَعُ مِنَ الْإِسْلَامِ بِدَرَجَةٍ إِنَّ الْإِيْمَانَ يُشَارِكُ الْإِسْلَامَ فِي الظَّاهِرِ وَ الْإِسْلَامَ لَا يُشَارِكُ الْإِيْمَانَ فِي الْبَاطِنِ وَ إِنْ اجْتَمَعَا فِي الْقَوْلِ وَ الصِّفَةِ^١

سماعه می‌گوید خدمت امام صادق عليه السلام عرض کردم: به من بفرمایید آیا اسلام و ایمان متفاوتند؟ فرمودند: ایمان مشارک با اسلام است ولی اسلام مشارک با ایمان نیست [کل مومن مسلم و لکن لیس کل مسلم بمؤمن] عرض کردم آن دو را برای من وصف کنید. فرمودند: اسلام شهادت به لا اله الا الله و تصدیق به رسول الله صلى الله عليه وآله است که با آن دماء محقون می‌شود و بر آن اساس نکاح و ارث جاری می‌شود و جماعت مردم بر ظاهر اسلام هستند، ولی ایمان هدایت است و آن چیزی است که در قلوب از صفت اسلام ثابت می‌شود و آنچه از عمل به آن ظاهر شده است. ایمان یک درجه بالاتر از اسلام است. ایمان مشارک اسلام در ظاهر است، ولی اسلام مشارک ایمان در باطن نیست، هرچند این دو در قول و صفت مجتمعند.

اگر کسی ولایت امیرالمؤمنین عليه السلام را قبول نداشته باشد بر هدایت نیست. پس طبق این روایت ایمان نیز ندارد؛ زیرا فرمود: «الْإِيْمَانُ الْهُدَى». مخالف گرچه در قول و صفت با مؤمن مشترک است و شهادت به

١. همان، ح ١، ص ٢٥.

رسالت رسول الله ﷺ می دهد، ولی فی الواقع تسلیم نیست. آن چیزی را که باید اقرار کند، اقرار نمی کند. پس نمی توانیم بگوییم مؤمن است.

- روایت ابان بن تغلب:

مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي عَلِيٍّ
صَاحِبِ الْكِلَلِ^۱ عَنْ ابَانَ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ: كُنْتُ أَطُوفُ مَعَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ فَعَرَضَ لِي
رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِنَا كَانَ سَأَلَنِي الذَّهَابَ مَعَهُ فِي حَاجَةٍ فَأَشَارَ إِلَيَّ فَكَرِهْتُ أَنْ أَدَعَ أَبَا عَبْدِ
اللَّهِ ﷺ وَ أَذْهَبَ إِلَيْهِ فَبَيْنَا أَنَا أَطُوفُ إِذْ أَشَارَ إِلَيَّ أَيضاً فَرَأَاهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا
أَبَانَ إِيَّاكَ يُرِيدُ هَذَا؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَمَنْ هُوَ؟ قُلْتُ: رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِنَا قَالَ: هُوَ عَلِيٌّ مِثْلُ
مَا أَنْتَ عَلَيْهِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: فَادْهَبْ إِلَيْهِ قُلْتُ: فَأَقْطَعُ الطَّوْفَ؟! قَالَ: نَعَمْ قُلْتُ: وَإِنْ
كَانَ طَوَافَ الْفَرِيضَةِ؟! قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَذَهَبْتُ مَعَهُ ثُمَّ دَخَلْتُ عَلَيْهِ بَعْدُ فَسَأَلْتُهُ فَقُلْتُ:
أَخْبِرْنِي عَنْ حَقِّ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ فَقَالَ: يَا أَبَانَ دَعَا لَكَ تَرَدُّهُ قُلْتُ: بَلَى جُعِلْتُ فِدَاكَ
فَلَمْ أَزَلْ أُرَدِّدُ عَلَيْهِ فَقَالَ: يَا أَبَانَ تَقَاسِمُهُ شَطْرَ مَالِكَ ثُمَّ نَظَرَ إِلَيَّ فَرَأَى مَا دَخَلَنِي فَقَالَ:
يَا أَبَانَ أَمَا تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ ذَكَرَ الْمُؤْتِرِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ قُلْتُ: بَلَى جُعِلْتُ
فِدَاكَ فَقَالَ: أَمَا إِذَا أَنْتَ قَاسَمْتَهُ فَلَمْ تُؤْتِرْهُ بَعْدُ إِنَّمَا أَنْتَ وَ هُوَ سَوَاءٌ إِنَّمَا تُؤْتِرُهُ إِذَا أَنْتَ
أَعْطَيْتَهُ مِنَ النِّصْفِ الْآخَرِ.

این روایت از لحاظ سند به خاطر ابن علی صاحب کلل که توثیقی ندارد ناتمام است.

ابان بن تغلب می گوید: همراه امام صادق ﷺ طواف می کردم که شخصی از اصحاب ما به من اشاره کرد که همراه او دنبال کاری برای او بروم، من خوش نداشتم که امام صادق ﷺ را رها کنم و با او بروم، به طوافم ادامه دادم که دوباره به من اشاره کرد و امام صادق ﷺ او را دید که به من اشاره می کند حضرت فرمودند: ای ابان آیا این شخص با تو کار دارد؟ عرض کردم: بله. فرمودند: آن شخص کیست؟ عرض کردم: یکی از اصحاب ماست. فرمودند آیا او هم بر همان چیزی هست که تو هستی؟ [اهل ولایت است؟] عرض کردم بله. فرمودند: پس همراهش برو. عرض کردم: آیا طواف را قطع کنم؟! فرمودند بله. عرض کردم اگرچه طواف فریضه باشد؟! فرمودند بله. ابان می گوید: پس همراه آن شخص رفتم سپس برگشتم و بر

۱. صاحب کلل، ای کان بیبها. و کلل جمع کَلَّةٌ، و هی الستر الرقیق یخاط کالبت، یتوقی فیہ من البقّ و البعوض. و صوفه حمراء فی رأس

حضرت داخل شدم و از حضرت سؤال کردم و عرض کردم: در مورد حق مؤمن بر مؤمن به من بفرمایید. فرمودند: ای ابان! رها کن وارد این بحث نشو. عرض کردم: چشم فدایتان شوم. پس فرمودند: اگر تو [همه چیزت] را با او به نحو مساوی تقسیم کنی ایشار نکرده‌ای، بلکه [تازه] مساوات برقرار کرده‌ای. در صورتی ایشار می‌کنی که از نصف دیگر نیز به او اعطاء کنی!

معلوم است در این جا مؤمن را نمی‌توان به مسلم معنا کرد، وقتی ابان عرض کرد آن شخص از اصحاب ماست، حضرت برای تأکید بیشتر سؤال کردند: آیا او نیز بر آن چیزی هست که تو هستی؟ وقتی عرض کرد بله، او هم اهل ولایت است آن‌گاه فرمودند: برو و حاجتش را أداء کن. ابان هم متوجه شد که حضرت به خاطر این که آن شخص مؤمن است این‌طور فرمودند، سپس از حضرت سؤال می‌کند حق مؤمن بر مؤمن چیست؟ و حضرت جواب می‌دهند که حق مؤمن بر مؤمن بسیار سنگین است تا این حد که او را منصرف می‌کنند آن سؤال را پی‌گیری کند.

- روایت مسعدة بن صدقة:

عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ هَارُونَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْعَدَةَ بْنِ صَدَقَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ: وَ سُئِلَ عَنْ إِيْمَانٍ مَنْ يَلْزَمُنَا حَقَّهُ وَ أَخُوْتُهُ كَيْفَ هُوَ وَ بِمَا يَثْبُتُ وَ بِمَا يَبْطُلُ؟ فَقَالَ: إِنَّ الْإِيْمَانَ قَدْ يُتَّخَذُ عَلَيَّ وَ جَهَيْنِ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَهُوَ الَّذِي يَظْهَرُ لَكَ مِنْ صَاحِبِكَ فَإِذَا ظَهَرَ لَكَ مِنْهُ مِثْلُ الَّذِي تَقُولُ بِهِ أَنْتَ حَقَّتْ وَ لَأَيْتُهُ وَ أَخُوْتُهُ إِلَّا أَنْ يَجِيءَ مِنْهُ نَقْضٌ لِلَّذِي وَصَفَ مِنْ نَفْسِهِ وَ أَظْهَرَهُ لَكَ فَإِنْ جَاءَ مِنْهُ مَا تَسْتَدِلُّ بِهِ عَلَيَّ نَقْضَ الَّذِي أَظْهَرَ لَكَ خَرَجَ عِنْدَكَ مِمَّا وَصَفَ لَكَ وَ أَظْهَرَ وَ كَانَ لِمَا أَظْهَرَ لَكَ نَاقِضًا إِلَّا أَنْ

۱. در مورد وثاقت مسعدة بن صدقة که هارون بن مسلم از ایشان نقل می‌کند کلام است، بعضی مثل سید خوئی در معجم رجال الحديث استظهار می‌کنند که دو نفر به نام مسعدة بن صدقة وجود دارد و مسعدة بن صدقة که هارون بن مسلم از ایشان نقل می‌کند ثقه می‌باشد.

✓ معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرجال، ج ۱۹، ص ۱۵۲:

الأمر الثاني: أن الشيخ ذكر في أصحاب الباقر عليه السلام أن مسعدة بن صدقة عامي، كما ذكر الكشي أنه بترى، و لم يذكر عند ذكره في أصحاب الصادق عليه السلام أنه عامي، كما لم يذكر ذلك في فهرسته، و كذلك النجاشي، و من ذلك يظهر أن من هو من أصحاب الصادق عليه السلام مغاير لمن هو من أصحاب الباقر عليه السلام، و البترى العامي هو الأول، دون الثاني الثقة الذي يروى عنه هارون بن مسلم. و مما يؤكد ذلك أن النجاشي ذكر الثاني، و قال: روى عن أبي عبد الله عليه السلام و أبي الحسن عليه السلام، فإن اقتصره على ذلك يدل على أنه لم يرو عن الباقر عليه السلام. و يؤيد هذا أن هارون بن مسلم، روى عنه سعد بن عبد الله المتوفى حدود (۳۰۰)، و عبد الله بن جعفر الحميري الذي هو في طبقة سعد، و يبعد روايتهما عن أصحاب الباقر عليه السلام بواسطة واحدة، و عليه فمن يروى عنه هارون بن مسلم، يغاير من هو من أصحاب الباقر عليه السلام، و الله العالم.

يَدْعَى أَنَّهُ إِنَّمَا عَمِلَ ذَلِكَ تَقِيَّةً وَمَعَ ذَلِكَ يُنْظَرُ فِيهِ فَإِنْ كَانَ لَيْسَ مِمَّا يُمَكِّنُ أَنْ تَكُونَ
التَّقِيَّةُ فِي مِثْلِهِ لَمْ يُقْبَلْ مِنْهُ ذَلِكَ لِأَنَّ لِلتَّقِيَّةِ مَوَاضِعَ مَنْ أزالَهَا عَنْ مَوَاضِعِهَا لَمْ تَسْتَقِمْ لَهُ
وَتَفْسِيرُ مَا يُتَّقَى مِثْلُ أَنْ يَكُونَ قَوْمٌ سَوْءٍ ظَاهِرٌ حُكْمِهِمْ وَفِعْلِهِمْ عَلَى غَيْرِ حُكْمِ الْحَقِّ وَ
فِعْلِهِ فَكُلُّ شَيْءٍ يَعْمَلُ الْمُؤْمِنُ بَيْنَهُمْ لِمَكَانِ التَّقِيَّةِ مِمَّا لَا يُؤَدِّي إِلَى الْفَسَادِ فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ
جَائِزٌ^١

مسعدة بن صدقة می گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که وقتی سؤال شد درباره‌ی ایمان کسی
که بر ما حقیق و برادری اش لازم است چگونه می‌باشد و به چیز ثابت می‌شود و به چه چیز
باطل می‌شود فرمودند: ایمان گاهی به دو صورت اتخاذ می‌شود، یکی آن است که برای تو از او
ظاهر می‌شود. پس اگر از او ظاهر شود مثل آن چه که تو به آن قائل هستی [یعنی قائل به
ولایت باشد] ولایت و اخوت او بر تو محقق و ثابت می‌شود، مگر این که از او چیزی بروز
کند که ناقض آن چیزی که خود را به آن [ولایت] وصف می‌کند و برای تو ظاهر کرده،
باشد. پس اگر چیزی از او بروز کند که دال بر نقض آن چه بر تو ظاهر کرده بود باشد، از
آن چه برای تو از خود وصف کرده بود خارج می‌شود، مگر این که ادعا کند تقیة آن را انجام
داده است. با این حال دقت می‌شود که اگر تقیه در مثل آن موارد ممکن نباشد، حرفش مورد
قبول واقع نمی‌شود چرا که تقیه جا دارد و اگر کسی در غیر جای آن استفاده کند، اهل تقیه
نیست ...

پس در این روایت نیز مؤمن به کسی گفته می‌شود که اهل ولایت باشد. باز روایات متعدد دیگری نیز
وجود دارد از جمله روایاتی که بیان می‌کند «رِبْحُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ رَبًّا إِلَّا أَنْ يَشْتَرِيَ بِأَكْثَرِ مِنْ مِائَةِ
دِرْهَمٍ...»^٢ که مراد باز شیعه است.

بنابراین شبهه‌ای نیست که استعمال مؤمن در معنای خاص، اصطلاح حادث نزد علماء نیست، بلکه
اصطلاح خود روایات است و اصلاً خود روایات ایمان را به کسی که اهل ولایت است معنی می‌کند، در
نتیجه می‌توانیم بگوییم قرآن کریم نیز هر کجا از مؤمن و ایمان سخن می‌فرماید، مقصود کسی است که

١. الکافی، ج ٢، کتاب الایمان و الکفر، باب فیما یوجب الحق لمن انتحل الایمان، ص ١٦٨.

٢. وسائل الشیعة، ج ١٧، کتاب التجارة، أبواب آداب التجارة، باب ١٠، ح ١، ص ٣٩٦ و الکافی، ج ٥، ص ١٥٤:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيْعٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ صَالِحٍ وَ أَبِي
شَيْبَةَ جَمِيعاً عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: رِبْحُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ رَبًّا إِلَّا أَنْ يَشْتَرِيَ بِأَكْثَرِ مِنْ مِائَةِ دِرْهَمٍ فَارْبِحْ عَلَيْهِ قَوْلَ يَوْمِكَ أَوْ يَشْتَرِيَهُ لِلتَّجَارَةِ
فَارْبِحُوا عَلَيْهِمْ وَ ارْفُقُوا بِهِمْ.

حداقل مراتب ایمان را داشته باشد - مگر این که قرینه بر خلاف آن باشد - و آن کسی است که از صدق، ولایت امیرالمؤمنین و اولاد طاهرینش علیهم السلام را پذیرفته باشد. شواهد دیگری نیز بر این مطلب وجود دارد که
إن شاء الله در جای خود مطرح خواهد شد.^۱

پس این وجه سید خویی رحمته الله نیز ناتمام است.

تقریر متن: عبدالله امیرخانی

استخراج منابع و روایات: جواد احمدی